

Gewone mensen. Populisme en het discours van verdringing in Amsterdam Nieuw West

Paul Mepschen

In analyses van het populisme wordt weinig aandacht besteed aan de betekenis van populistische constructies in het dagelijks leven van mensen. Om dat te onderzoeken is een etnografische benadering nodig, die populisme opvat als een frame of script dat de wereld voor mensen (her)kenbaar maakt. Dit paper bevat een etnografie van de perspectieven op de wereld van 'autochtone' bewoners van een sociaal en etnisch gemengde wijk in Amsterdam Nieuw West. Plannen voor grootschalige sloop creëerden de symbolische ruimte voor een verdringingsdiscours, waarin door autochtone wijkbewoners een 'self-understanding' werd gearticuleerd in een antagonistische relatie met 'anderen': elites en soms (post) migranten.

Na de lokale verkiezingen van maart 2011, gewonnen door zijn partij, stelde VVD-premier Mark Rutte: 'We gaan er gewoon voor zorgen, dames en heren, dat we dit prachtige land weer teruggeven aan de Nederlanders, want dat is ons project.' De uitspraak zorgde voor enige commotie onder de premiers politieke tegenstanders. Rutte zou het vocabulaire van de 'rechtspopulist' Geert Wilders en zijn Partij voor de Vrijheid overnemen en zo de indruk wekken niet de premier van 'alle Nederlanders' te zijn, maar slechts van een deel van hen.

De premiers uitspraken zijn kenmerkend voor de opkomst en normalisering van een populistisch politiek discours in Nederland. Populisme rust op de constructie en verbeelding van de notie van 'het volk' – in de retorische figuur van de hardwerkende Nederlander bijvoorbeeld. Het populisme is, in de kern, 'an anti-status quo discourse that simplifies the political space by symbolically dividing society between "the people" (as the underdog) and its "other"' (Panizza 2005: 3). Welke vorm populistische politiek aanneemt is, zoals Panizza betoogt, afhankelijk van de manier waarop deze antagonistische relatie tussen volk en ander in een specifieke context wordt gedefinieerd (2005: 4). Om het Nederlands populisme te begrijpen moet geanalyseerd worden hoe de notie van het volk in Nederland wordt geconstrueerd.

In de sociale analyse van het hedendaags Europees populisme (e.g. Art 2011; Berezin 2009; Holmes 2000; Oudenampsen 2010c; Panizza 2005) wordt nog weinig aandacht besteed aan de symbolische betekenis van populistische constructies in het dagelijks leven van mensen. Om dat te onderzoeken is een etnografische benadering nodig: een benadering die populisme opvat als een perspectief op de wereld, een frame, schema of script dat de wereld voor mensen interpreteerbaar, (her)kenbaar en classificeerbaar maakt (cf. Brubaker 2005: 64-87). Door de etnografische lens te richten op alledaags symbolisch gedrag verschuift de focus in de analyse van het populisme van partijvorming en politiek discours naar processen van interpellatie en overtuiging en agency, ofwel de manieren waarop populistische constructies betekenis krijgen als 'ways of seeing the world' (Brubaker 2005:

81). Ik gebruik Rogers Brubakers perspectief op etniciteit en pas dat toe op het populisme:

‘[R]ace, ethnicity, and nation [...] are ways of understanding and identifying oneself, making sense of one’s problems and predicaments, identifying one’s interests, and orienting one’s action. They are ways of recognizing, identifying, and classifying other people, of construing sameness and difference, and of ‘coding’ and making sense of their actions. They are templates for representing and organizing social knowledge, frames for articulating social comparisons and explanations, and filters that shape what is noticed or unnoticed, relevant or irrelevant, remembered or forgotten.’ (2005: 81)

Dit paper bevat een etnografische analyse van de perspectieven op de wereld van ‘autochtone’ bewoners van een sociaal en etnisch gemengde wijk in Amsterdam Nieuw West, de Louis Couperusbuurt in Slotermeer.¹ Meer concreet: ik stel de vraag hoe en in welke mate het populistisch discours, zoals dat circuleert in de arena’s van politiek en media in Nederland, aan autochtone wijkbewoners een frame of script biedt voor het begrijpen en bespreken van de samenleving en het handelen in de lokale, alledaagse leefwereld. Ik laat zien hoe plannen voor de grootschalige sloop en vernieuwing van de wijk de symbolische ruimte creëerden voor een discours van verdringing, waarin door autochtone wijkbewoners een ‘self-understanding’ (Brubaker 2005: 44) werd gearticuleerd, een *sens pratique* (Bourdieu 1990), in antagonistische relatie met ‘anderen’: economische en politieke elites en soms (post)migranten. Een zelfopvatting die, in de woorden van Brubaker, niet slechts discursief is, maar een belichaamde en emotionele dimensie heeft. Het is een “‘situated subjectivity’: one’s sense of who one is, of one’s social location, and of how (given the first two) one is prepared to act’ (Brubaker 2005: 44).

Een etnografische benadering van populisme biedt inzicht in processen van subject-formatie. Het volk bestaat niet als zodanig, maar komt tot stand in representatieve processen. Zoals Laclau stelt: ‘[P]olitical practices do not express the nature of social agents but, instead, constitute the latter’ (Laclau 2005, 33). Een etnografische lens op een recent conflict over de toekomst van Slotermeer biedt zicht op het proces van ‘interpellatie’ (Althusser 2008: 47-48; Oudenampsen 2010c) waaraan Laclau hier refereert – een proces waarin mensen zich, in hun sociale context, deels en ongelijkmatig, aangesproken voelen door en herkennen in de beelden, verhalen en retorische figuren die het populisme te bieden heeft. In het proces van interpellatie wordt het alledaags leven van mensen bepaalde culturele en politieke interpretatiekaders aangemeten: reële contradicties, geleefde

1 Ik gebruik de noties ‘autochtoon’ en ‘allochtoon’ als relationele categorieën, die het object van sociale analyse moeten zijn. Ze kunnen dus niet worden opgevat als termen voor homogene, duidelijk afgegrensde groepen. Het zijn, om Eric Wolf te parafraseren, namen die begrepen moeten worden als bundels van relaties (1997). Zie voor een kritische en historiserende blik op het gebruik van deze noties: Geschiere (2009a; 2009b; Yanow en Van der Haar, 2011).

ervaringen, worden ingepast in de symbolische en discursieve logica van het populisme (zie Hall 1983).

Deze benadering veronderstelt een relationele, processuele opvatting van subjectiviteit en sociale actie. Populistische noties zijn politieke en symbolische constructies, die niet 'substantialistisch' – als substanties of discrete entiteiten – opgevat kunnen worden (Bourdieu en Wacquant 1992: 228; Emirbayer 1997: 281). 'Het volk' en 'de ander' zijn geen entiteiten *in* de wereld, met een interne homogeniteit en duidelijke, stabiele grenzen, maar perspectieven *op* de wereld (zie Brubaker 2005). Het populisme biedt categorieën, classificaties, woorden en frames om de lokale en alledaagse werkelijkheid te begrijpen en te bespreken. Het is, kortom, een politiek project van categorisering, waarin identificaties, zelfopvattingen, connecties en classificaties tot stand worden gebracht.

De hardwerkende Nederlander en het discours van verdringing

Het discours van verdringing dat ik in Slotermeer observeerde resoneert met het populistisch vertoog zoals we dat aantreffen in de politieke arena, waarin een notie van de gewone, hardwerkende Nederlander wordt geconstrueerd en waarin deze figuur retorisch wordt neergezet als het slachtoffer van een proces van culturele, symbolische of fysieke verdringing. Dit populistisch verdringingsvertoog moet in de eerste plaats begrepen worden in de context van het integratiedebat en de culturalisering van burgerschap in Nederland (Duyvendak 2011; Geschiere 2009a; 2009b; Mepschen et al. 2010; Prins 2002; Schinkel 2007; Verkaaik 2009; 2010; Yanow en Van der Haar 2011). Culturalisering benoemt de opkomst van een discursief genre, een interpretatief frame, dat Nederland verdeelt in verschillende, intern homogene en afgebakende culturen en dat de autochtone, Nederlandse cultuur neerzet als een bedreigde substantie die bescherming verdient tegen de deviantie culturen van buitenstaanders en minderheden (Schinkel 2007; Duyvendak 2011). Het berust op een cultureel hiërarchische conceptie van de Nederlandse samenleving, op het idee, 'dat hier, op Nederlandse grond, de Nederlandse cultuur dominant is en hoort te zijn' (Schinkel 2007: 317).

Het populistisch discours berust dus op de constructie van een symbolisch front tussen autochtoon en allochtoon (Geschiere 2009a; 2009b; Yanow en Van der Haar 2011). Maar dit vertoog verdeelt tevens de autochtone gemeenschap in twee kampen: de gewone, hardwerkende Nederlander als *underdog* versus een van de authentieke, autochtone werkelijkheid vervreemde elite. In de etnografische analyse die volgt laat ik zien hoe deze complexe frontdynamiek vorm en betekenis krijgt in de lokale context van een veranderend Amsterdam Slotermeer. Door middel van etnografie laat ik zien dat de relatief succesvolle interpellatie van het populisme wortelt in diffuse gevoelens van onbehagen, gebrekkige politieke representatie en sociale onvrede. Deze gevoelens, die richting krijgen en gebundeld worden in een alledaags vertoog van verdringing, hebben een basis in de geleefde, materiële werkelijkheid en hangen samen met reële sociale veranderingen.

Populistische interpellaties moeten begrepen worden in de context van de overgang van een verzuilde, fordistische welvaartsstaat naar een postfordistische, globaliserende samenleving (e.g. Harvey 1990; Sassen 1991; Storm en Naastepad 2003). Deze ontwikkeling behelst een breed maatschappelijk veranderingsproces: een transformatie in de 'structure of feeling' (Williams 1973) en een overgang naar een nieuw tijdsregime. Zoals David Harvey betoogt was het naoorlogs fordisme: 'less a system of mass production [...] than a total way of life' (1990). Het was, in de woorden van Antonio Gramsci, een psycho-sociale nexus (Muehlbach 2011: 63) die werd gekenmerkt door de Keynesiaanse consensus; de opbouw van de welvaartsstaat; de regulering van markten; collectieve planning; een grote nadruk op sociale maakbaarheid; en een fordistisch tijdsregime. Het moderne fordisme vormde een infrastructuur van sociale relaties en subject-posities die met de opkomst van neoliberale ideologieën en veranderende woon-, werk- en leefpraktijken sinds de jaren zestig, langzaam is verdwenen (e.g. Comaroff and Comaroff 2000; Harvey 1990, Muehlbach 2011; Sennett 2006; Storm en Naastepad 2003). Deze transformaties hebben tot nieuwe vormen van sociale en politieke strijd geleid en tot nieuwe affectieve en antagonistische relaties. Een sociaal-historische en etnografische analyse van de ontwikkeling van Amsterdam Nieuw West, van het paradepaardje van de modernistische avant-garde tot een gestigmatiseerde, relatief arme en perifere wijk, biedt inzicht in deze maatschappelijke ontwikkelingen.

Het decor: Amsterdam Nieuw West

Amsterdam Nieuw West, het stadsdeel waarvan Sloterveer deel uitmaakt en waar ik van 2009 tot 2011 etnografisch veldwerk deed, is de afgelopen twee decennia razendsnel getransformeerd van een 'respectabel' district voor witte arbeiders en mensen uit de middenklasse, tot een stadsdeel dat voor ongeveer vijftig procent uit (post)migranten bestaat en kampt met een verslechterd imago. Deze transformatie kan niet begrepen als een verschuiving van homogeniteit naar heterogeniteit: religieuze, sociaal-politieke en klassentegenstellingen waren altijd tastbaar aanwezig in het stedelijk landschap van Nieuw West, ook vóór de komst van (post)migranten (cf. Hellinga 2005; Heijdra 2010). Desalniettemin is de wijk sterk veranderd: commercieel, esthetisch, fenomenologisch en symbolisch. Een deel van wat Nio *et al* de 'oorspronkelijke stedelingen' noemen (2008), autochtone 50-plussers, bespreekt en verbeeldt deze transformaties in termen van het inkrimpen van de leefwereld, achteruitgang, gebrekkige representatie en afnemende vertrouwdeheid.

De ontwikkeling van Nieuw West illustreert een maatschappelijke transformatie die niet gereduceerd kan worden tot de migratiegeschiedenis: de overgang van een moderne en verzuilde welvaartsstaat naar een postfordistische en postmoderne samenleving. De Westelijke Tuinsteden werden gebouwd op basis van het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) van 1934, ontworpen door de urbanist Cornelis van Eesteren. Dat plan had een basis in de ideologieën van de moderne stedenbouw: de utopische beweging voor de tuinstad van Ebenezer Howard en het func-

tionalisme en organicisme van het *Congrès Internationaux d'Architecture Moderne* (CIAM). Het modernisme in de stadsplanning en architectuur kan, zoals James Holston stelt, gezien worden als een 'discourse on the good government of society which proposes architecture and city planning as instruments of social change and management' (Holston 1989: 12). Moderne planning was een reactie op verstedelijking en de opkomst van de industriële arbeidersklasse – een instrument voor het organiseren van fatsoenlijke woonomstandigheden, sociale stabiliteit en een gecontroleerde vorm van verstedelijking. Voor Nederlandse modernisten was de constructie van de Westelijke Tuinsteden in de jaren vijftig een kans om moderne idealen over stedelijke organisatie en design te verwezenlijken (cf. Van Rossem 2010; Oudenampsen 2010a). De Amsterdamse arbeidersklasse moest 'bevrijd' worden uit de oude, bedompte volkswijken. Licht, lucht en ruimte was het nieuwe devies en gebouwd werd pas na wetenschappelijke studies naar typologie, bouwtechnieken en het gebruik van publieke en private ruimte (cf. Hellinga 1983; 2005; Van Rossem 2008). De gesloten bouwblokken die de traditionele stad kenmerkten waren verboden; het oudste deel van Nieuw West, Slotermeer, werd de eerste 'organische woonwijk in open bebouwing' (Van Rossem 2008). Het nieuwe bouwen kenmerkte zich door strokenbouw, portiekflats in het landschap, omringd met groen, en hovenbouw, rijtjes woningen rond zorgvuldig aangelegde, algemeen toegankelijke hofjes. Er was grote aandacht voor belichting, publieke ruimte en open, toegankelijke groenstroken en parken (Feddes 2011). Open bebouwing was een bewuste poging om een nieuwe stedelijke ervaring te creëren: '[W]at werd nagestreefd was een nieuwe verhouding van natuur en cultuur, van traditie en moderniteit' (Scheffer, 2006, 7).

Het AUP moet, zoals Hellinga (2005) stelt, begrepen worden in het verlengde van de Amsterdamse volkshuisvesting. Het verbeteren van de positie van arbeiders stond in het sociaaldemocratisch Amsterdam voorop; modernistische architecten en politici zagen voor de stedenbouw een centrale rol weggelegd in het organiseren van sociale cohesie; en het verheffen, emanciperen én disciplineren van burgers (cf. Blom et al. 2004). De verzuiling speelde daarin een belangrijke rol: Nieuw West bestond voor een belangrijk deel uit verzuilde enclaves. Sociaaldemocratische woningbouwverenigingen bouwden wijken en openbare scholen voor hun leden; katholieke bouwmeesters bouwden kerken, scholen en woningen voor katholieken. Het sociale leven was grotendeels georganiseerd in en rond de zuilen; de verzuiling was tastbaar aanwezig in het stedelijk landschap. Het speelde een rol in het organiseren van sociale cohesie, gaf een deel van de mensen het gevoel gerepresenteerd te worden, een stem te hebben, en deel uit te maken van een gemeenschap (Van Reybrouck 2008; zie ook Heijdra 2010). Vanaf de jaren zestig verdwenen deze vanzelfsprekende structuren van representatie, autoriteit, gemeenschap en regulering waarin veel mensen in de volkswijken verankerd waren en een stem vonden (zie Kennedy 1995; Tonkens 1999; Verkaaik 2009: 113-142).

Deze ontzuiling is onderdeel van een breder proces van de transformatie van die structuren van autoriteit en representatie: een transformatie die begrepen moet worden in relatie met de ontrafeling van de fordistische welvaartsstaat en de grotere invloed van neoliberale ideologieën (Storm en Naastepad 2003). Heel con-

creet vertaalt dat proces zich in Amsterdam in een stedelijke vernieuwingspolitiek waarin niet de inwoners van de volkswijken centraal staan, maar het imago van de stad. Nieuw West was tot begin jaren negentig een van de meest populaire stadsdelen van Amsterdam, met relatief weinig werkloosheid en criminaliteit. Desalniettemin begonnen beleidsmakers, ambtenaren en stedelijke adviseurs vanaf 1990 een 'doemscenario' te schetsen van de toekomst van Nieuw West (Hellinga 2005: 8). De centrale troep in dat scenario was dat een combinatie van fysieke neergang van de woningen en een opeenstapeling van sociale problemen in de nabije toekomst zou leiden tot een neerwaartse spiraal en gettoïsering. De concentratie van goedkope sociale woningbouw en de verwachte groei van het aantal etnische minderheden werd geconstrueerd als een gevaar voor de stabiliteit in de stad (Hellinga 2005; cf. Uitermark 2003). Als antwoord op dit scenario werden grootschalige plannen ontwikkeld voor de sociaalruimtelijke herstructurering van Nieuw West. De nieuwe herstructureringsagenda was, zoals Hellinga (2005) overtuigend laat zien, niet te herleiden tot de daadwerkelijke problemen in de wijken. De ratio voor de plannen is wel terug te voeren op de genoemde omslag in het denken over wonen en leven in de stad.

Die omslag begon in de jaren tachtig, toen een nieuwe, marktgeoriënteerde beleidsstrategie in Amsterdam tot stand kwam, als centraal onderdeel van een brede administratieve heroriëntatie (Hajer 1989). Net als in andere delen van de wereld begonnen stedelijke beleidsmakers te focussen op de *branding* en marketing van de stad en het veranderen van het beeld en de demografische compositie van bepaalde plekken. Stedelijke gebieden moesten competitief en 'entrepreneurial' worden; zaken die afhankelijk waren van de mate waarin steden in staat waren bewoners en bezoekers met een hoog inkomen aan te trekken (cf. Hall and Hubbard 1998; Harvey, 2008; Swyngedouw 1996). Dit proces wordt geïllustreerd door een door Helma Hellinga geciteerd rapport van de Bouw- en Woningdienst Amsterdam uit 1990, waarin gesteld werd dat de woningsituatie in Nieuw West weliswaar geschikt was voor de huidige populatie, maar niet voor 'hogere segmenten' (Hellinga 2005: 75).

Merijn Oudenampsen betoogt dat deze transformatie van beleid gezien moet worden als een verschuiving van sociale naar ruimtelijke maakbaarheid. Was beleid er in de tijd van de sociale maakbaarheid op gericht het arbeidersvolk 'te verheffen en beschaven naar de normen van de middenklasse' (2010a: 27) en de regulering van de stad te combineren met de emancipatie van stadsbewoners, ruimtelijke maakbaarheid is gericht op de 'verheffing' van bepaalde locaties (Oudenampsen 2010a: 33) om nieuwe stedelijke populaties aan te trekken. Deze verschuiving staat voor een vorm van stedelijke regulering waarin 'gentrificering' – 'the production of space for – and consumption by – a more affluent and very different incoming population' (Slater *et al.* 2004: 1145) – de *sine qua non* werd voor het verbeteren van leefbaarheid en het vernieuwen van wijken (Uitermark *et al.* 2007: 128). Vanaf de jaren tachtig werd sociale woningbouw steeds minder gezien als een universele voorziening voor de gehele bevolking en meer als een belemmering voor een goed functionerende woningmarkt (Uitermark 2011: 16). Bovendien werden woningbouwverenigingen verzelfstandigd tot marktspelers: corporaties met een winstoogmerk, die zich meer dan voorheen aan de controle

van overheid en huurders konden onttrekken (Ibid.). De consensus over bouwen en wonen verschoof: 'The goal of "building for the neighborhood" has been replaced by the goal of making neighborhoods "livable" through altering the neighborhood population' (Uitermark 2011: 19). De stedelijke vernieuwing in de volkswijken richtte zich steeds minder op de huidige bewoners en steeds meer op gedroomde toekomstige populaties. Deze verschuiving is van essentieel belang om het conflict over de Louis Couperusbuurt te kunnen duiden.

Zoals ik laat zien in de etnografische analyse die volgt, voelt een deel van de Amsterdamse bevolking zich in een veranderende stedelijke werkelijkheid buiten de boot vallen. Een meer marktgeoriënteerd, door neoliberale ideologieën beïnvloedde woningbouw en ruimtelijk beleid leidt tot situaties waarin bewoners zich niet of slecht herkennen in de plannen over hun wijk of buurt; het gevoel hebben geen stem te hebben; en zich niet democratisch gerepresenteerd voelen of weten. De nieuwe, marktgeoriënteerde consensus over ruimtelijk beleid leidt kortom tot nieuwe vormen van strijd en gevoelens van uitsluiting en verdringing: een proces dat bijdraagt aan een complex van redenen waarom een deel van de inwoners van Nieuw West zich lijkt te herkennen in de beelden, interpretatieve frames en perspectieven die door het populisme worden aangedragen.

Een respectabele plek

In de late zomer van 2009 bezocht ik een festival op Plein 40-45, een centraal plein in Slotermeer, georganiseerd door het lokale bestuur van het toenmalige stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer, waarin de vernieuwing van de wijk gevierd werd. 'Geuzenveld-Slotermeer verandert' stond te lezen op spandoeken en flyers, en bewoners konden zich informeren over de aanstaande plannen en worden verleid door de kleurrijke flyers, beelden en filmpjes over de toekomst van de wijk. Een plaatselijk clubje volksdancers had de kans om op te treden; kinderen om hun snoet te laten schminken of zich uit te leven op springkussens; buurtorganisaties om zich te presenteren; en bestuurders om nog eens uit te leggen dat het beter, mooier en veiliger werd in de wijk. In de marge van het festival ontmoette ik echter een groep bewoners in een minder feestelijke stemming: bewoners van de Louis Couperusbuurt en andere delen van Slotermeer, die in actie waren gekomen tegen de plannen om hun woningen en wijk te slopen.

De Louis Couperusbuurt bestond uit 670 woningen, vooral goedkope, sociale huurwoningen. In de plannen voor de vernieuwing van de buurt zou het overgrote deel van deze woningen worden gesloopt. Op de plek van het buurtje zou een volledig nieuwe wijk worden gebouwd: hoger, ruimer, mooier en voor het grootste deel duurder. Een groot deel van de sociale huurwoningen zou worden vervangen door koopwoningen en huurwoningen in de vrije sector. Ongeveer dertig procent van de terug te bouwen woningen zou bestaan uit sociale woningbouw.

Een centraal figuur in het verzet tegen deze plannen, was Rick. Ik ontmoette hem op het festival. Rick was een geboren Amsterdammer van vijftig, die een goedkoop maar klein appartement deelde met zijn partner en drie katten. De 2-kamer-

woning van 32 vierkante meter was weliswaar klein, maar Rick genoot van zijn tuintje, het vele groen rond de woning en de ruime parkeermogelijkheden. Hij werkte als voorman bij een tuiniersbedrijf en was verantwoordelijk voor de aanleg van binnentuinen en hoven in nieuwbouwprojecten in de stad. De Amsterdamse herstructurering was hem dan ook niet onbekend, en hij vertelde dat hij veel mensen kende die ‘weg waren gesloopt’, of ‘gedepoteerd’. Maar Rick had nooit verwacht dat de ‘sloopwaanzin’ zijn kant op zou komen. De Louis Couperusbuurt was ‘netjes en gewoon’, stelde hij. Een respectabele wijk. Ondanks het feit dat ongeveer veertig procent van de bewoners een migranten achtergrond had, vertelde Rick me: ‘De wijk hier is voor het grootste deel witte mensen.’ Die opmerking wijst op de nauwe relatie die in Nederland wordt gesuggereerd tussen de respectabiliteit van een wijk en het aantal (post)migranten. In ‘leefbaarheidsmonitoren’, die de leefbaarheid van Nederlandse wijken moeten ‘calculeren’, geldt een hoge concentratie niet-westerse allochtonen in een wijk als factor voor een lagere leefbaarheidscore (zie Uitermark, 2011). Dat Rick de leefbaarheid en respectabiliteit van zijn wijk verdedigde door te stellen dat er vooral witte mensen in zijn wijk woonden, wat aantoonbaar onjuist was, resoneert met dit in beleidskringen dominante vertoog.

Rick benadrukte ook dat hij zijn burens zag als hardwerkende mensen. ‘Maar ik zie elke morgen de mensen naar hun werk gaan! Ja? Vijftig tot zestig procent gaat keurig netjes naar het werk. En de overige veertig procent kun je opdelen in ouderen en werklozen. Die werklozen zorgen voor overlast. Dat is niet het grootste deel van de buurt.’ Rick drukte me op het hart dat zijn burens geen problemen schopten. Ik vroeg hem naar Mohammed Bouyeri, de moordenaar van filmmaker Theo van Gogh, die ten tijde van de moord in de Louis Couperusbuurt woonde (zie Buruma, 2006; Stengs, 2009). Dat had voor enige opschudding gezorgd in 2004, toen journalisten en zelfs tv-crews plotseling de wijk indoken, op zoek naar het getto. Maar Rick reageerde: ‘Dus omdat er één gestoorde Marokkaan in de wijk zit is het een slechte wijk? [...] Ja, dus ik kan me niet verplaatsen in het feit dat hier dus inderdaad Mohammed B. heeft gewoond dat wij daarmee over een kam worden geschoven. Wat bewijst het? Wat bewijst het? Haha...’

Rick verdedigde de respectabiliteit van de Couperusbuurt en haar bewoners met emotie en passie. Hij sprak over de sloop in termen van vernedering en verdringing: ‘Wat ze in mijn ogen doen is dat de mensen die er wonen worden verdreven en weer in achterstandsbuurten worden gedouwd.’ In tegenspraak met het discours over Sloterveer als achterstandswijk, lokaliseerde Rick de achterstandsbuurt elders. De Louis Couperusbuurt was in zijn ogen een respectabele plek.

Het gebrek aan ‘stem’

In de late winter en het vroege voorjaar van 2008 werden eerste publieke bijeenkomsten georganiseerd over de vernieuwing van het stadsdeel, waaronder ook een avond in de Louis Couperusbuurt. Bewoners refereerden soms aan deze bijeenkomst als ‘de wolkjesavond’ – hen werd gevraagd te discussiëren over problemen en irritaties in de wijk en in wolkjes op grote vellen papier hun dromen over

de toekomst op te schrijven. De bijeenkomsten waren onderdeel van een traject dat enkele maanden eerder was begonnen en waarvoor een extern bureau was ingehuurd: de Joop Hofman Alliantie (JHA). JHA was ingehuurd door de projectgroep die zich met de vernieuwing in Slotermeer bezighield en die bestond uit vertegenwoordigers van woningbouwcorporaties en van het stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer. De bedoeling was dat de JHA, in het kader van de bewonersparticipatie, onderzoek deed in de wijk en 'de agenda van de wijk ophaalde'. Vijf veldwerkers van JHA organiseerden een serie van activiteiten om de wijk te leren kennen en bewoners te ontmoeten. Een groep actieve wijkbewoners werd gevraagd in een begeleidingsgroep zitting te nemen. De JHA interviewde mensen, organiseerde wijkbijeenkomsten; en nam deel aan activiteiten: de organisatie claimde in het eindrapport dat meer dan 1600 bewoners van Slotermeer op een of andere manier in het project hadden geparticipeerd.²

Terugkijkend stelden veel bewoners dat ze ten tijde van dit onderzoek niet wisten waar het voor diende. De activiteiten van het bureau waren onderdeel van een traject dat zou leiden tot de formulering van plannen voor de vernieuwing van Slotermeer, maar bewoners betoogden achteraf dat ze dat niet wisten. Hadden ze geweten dat de toekomst van hun woning op het spel stond, hoorde ik vaak, dan hadden ze opgepast met wat ze zeiden. 'Niemand heeft mij ooit gevraagd of ik mijn huis gesloopt wilde hebben,' stelde Rick bijvoorbeeld. De vragen die wel gesteld werden waren algemener. Welke problemen kwamen bewoners in de wijk tegen? Welke dromen over de toekomst hadden ze? Veel bewoners grepen hun kans: eindelijk hadden ze de mogelijkheid hun beklag te doen. Toen ik Rick hierover sprak verschoof de focus van zijn verhaal van het verdedigen van de respectabiliteit van de wijk naar het opsommen van problemen: prostitutie aan huis; inbraken, geluidsoverlast; burenruzies. Bewoners als Rick hadden vooral klachten over gebrek aan onderhoud aan de woningen en de publieke ruimte en over het toewijzingsbeleid van de corporatie. 'Wat er hier is gebeurd is een verkeerd woningtoewijzingsbeleid. Mensen uit de Jelinek; mensen met psychiatrische problemen, criminelen. Dat hebben ze bewust gedaan, in onze ogen. Geen wonder dat je problemen krijgt.'

Het 'gebrekkige onderhoud' en 'slechte toewijzingsbeleid' werden door bewoners geïnterpreteerd als een strategie om de sloop te legitimeren. Toen de fractievoorzitter van de PvdA, die in de periode 2006-2010 in het stadsdeel een absolute meerderheid had, in een raadsdebat over de Louis Couperusbuurt en omliggende buurten zei: 'Slotermeer-Zuid is het slechtste deel van Slotermeer' werd dit door bewoners gezien als onderdeel van de symbolische sloop van hun wijk. Ze waren dan ook woedend.

In het voorjaar van 2008 concludeerde de JHA in een rapport dat bewoners van Slotermeer weliswaar allerlei klachten over de wijk hadden, maar hun wijk abso-

2 Zie Brunel et al. (2008) voor een visie van bewoners op het participatietraject. http://www.meerwaldt.nl/downloads/20080825_EvaluatieVanParticipatie.pdf.

luut niet wilden verlaten.³ Over de Louis Couperusbuurt schreef de JHA: ‘Bij alles wat bewoners opperen is betaalbaarheid het belangrijkste meetpunt waarop bewoners baseren of er wel of niet iets moet gebeuren’. Voor bewoners stond voorop dat het financieel mogelijk moest zijn om in de wijk te blijven wonen. De plannen voor de vernieuwing van Slotermeer waren toen al volop in voorbereiding. In maart 2009 werden bewoners nogmaals uitgenodigd voor een bijeenkomst. Dit was de dag waarop zij voor het eerst van de concrete sloopplannen hoorden. Een van de bewoners, Marian, herinnerde zich de avond goed.

Marian was opgegroeid in een wijk in Amsterdam Nieuw West, in een sociaal-democratisch middenklasse gezin, slechts zes minuten op de fiets van waar ze nu woonde in de Couperusbuurt. Ze was single, had een baan in het onderwijs op een school voor kinderen met fysieke beperkingen. Toen ik haar voor het eerst sprak, begin 2010, was ze net vijftig geworden. Ze woonde sinds begin jaren tachtig in de Couperusbuurt: het was haar eerste woning nadat ze het ouderlijk huis had verlaten. Geboren en getogen in Nieuw West kende ze de praktijk van sloop en nieuwbouw goed. ‘Ik heb alles wel zien gebeuren hoor, eerst in Osdorp. Met pijn in mijn hart en tranen in mijn ogen, dat ik dacht, mijn god, wat zijn ze hier aan het doen! De flat waar ik met mijn ouders heb gewoond, waar ik geboren ben [...] Alles wordt in een keer zo, hup, weggemaaid. Je krijgt een soort bombardementsgevoel. Een onmachtgevoel. zo van: platgewalst. Zo van platgooien die handel. [...] Alsof een deel van je leven, je bestaan wordt weggesloopt.’

Net als Rick benadrukte Marian geen reden te zien voor de sloop van de Louis Couperusbuurt, die voor haar dan ook onverwacht kwam. ‘Ik heb de hele wijk natuurlijk zien veranderen, maar ik heb dat eigenlijk altijd heel leuk gevonden. [...] Ik heb me ook ontzettend verbaasd over het feit dat wij een Vogelaarwijk zijn. Ik dacht echt “mijn hemel”. En op zo’n avond is door de PvdA gezegd dat dit de slechtste wijk van Slotermeer is. Ik heb geen idee waar mensen dat vandaan halen, maar het steekt wel heel erg. Dan denk ik, hoe komen jullie daar nou bij?’

Marian herinnerde zich de bijeenkomst van maart 2009 als dramatisch en emotioneel. ‘Ik kwam daar binnen en toen hadden ze allemaal van die kaarten opgehangen van de wijken, die hadden ze ingekleurd. [...] ’s Middags was er ook zo’n bijeenkomst geweest - nou die was helemaal uit de hand gelopen, dat had ik al gehoord. Mensen waren flink tekeer gegaan. De bijeenkomst ’s avonds hebben ze toen aangepast. Er werd ‘medegedeeld’; er was helemaal geen discussie mogelijk. De discussie werd gewoon afgekapt. Er werd medegedeeld. En dan kon je een paar vragen stellen, maar dat was heel beperkt.’

In december 2009 werd tijdens een raadsvergadering in het ‘Tuinstadhuis’ aan Plein 40-45 het definitieve besluit genomen over de vernieuwingsplannen. Honderden bewoners waren erbij en volgden de raadsvergadering op televisieschermen in allerlei zaaltjes; in de raadszaal zelf was onvoldoende ruimte. Enkele bewoners hadden zich opgegeven om in te spreken. Een van hen, de heer Engel,

3 Het rapport, *Wat vinden bewoners*, is online beschikbaar. Een bewonerscommissie in de Louis Couperusbuurt heeft zelf in 2009 een enquête gehouden over de sloopplannen. Dat leverde 220 ingeleverde enquêteformulieren op. Van de deelnemers was 70 procent tegen en 13 procent voor sloop.

een man van in de negentig, sprak bijvoorbeeld over zijn verzet tegen de nazi's, die voortkwam uit woede over de massale deportaties van joodse burgers. 'Maar vijf jaar verzet was blijkbaar niet genoeg. Nu worden we weer gedeporteerd.'

Een andere bewoner, Denise, stelde dat de 'echte reden' voor de herstructurering in haar ogen de centrale locatie van de wijk was: dichtbij de Sloterplas, bij het treinstation Sloterdijk en vlakbij Schiphol. 'De grijze pakken zien eurotekens: de huidige bevolking van Slotermeer is van het verkeerde soort en moet vervangen worden.' Tijdens de pauze sprak ik een dame met een stevig Amsterdams accent, die stelde dat het in haar ogen maar om een ding ging: het grote geld. En als je met het grootkapitaal te maken hebt, zei ze, dan ben je als gewone arbeider nergens. Zij drukte met die woorden een sentiment uit dat ik tijdens mijn onderzoek steeds weer tegenkwam: het gevoel dat de vernieuwingsplannen werden gedreven door grote financiële belangen waarop 'gewone mensen' geen invloed hadden. Een buurtactiviste en lokale politica genaamd Truus sprak de volgende woorden tijdens een van de publieke bijeenkomsten over de vernieuwing van Slotermeer: 'Er wordt zoveel gesproken over het grotere goed en het algemeen belang. Maar wat wordt er bedoeld? Bedoelt men het algemeen belang van bewoners of het algemeen belang van de mannen van het grote geld? De stad en de corporaties hebben besloten, jaren geleden al, dat ze een grote transformatie van Slotermeer wilden. En nu pas worden wij uitgenodigd om te participeren. We mogen onze mening geven, maar wie bepaald wat de juiste mening is? Het grote geld?'

Tegenstanders van de vernieuwingsplannen spraken over het participatietraject als een farce. Waar het lokale bestuur en corporaties spraken in termen van 'samen plannen maken', benadrukten bewoners dat ze in hun ogen geen werkelijke inspraak, geen werkelijke stem hadden. Dat gevoel werd nog eens versterkt door het verhaal dat een van de lokale PvdA-wethouders gezegd zou hebben: 'Julie kunnen hoog en laag springen, gesloopt wordt er toch!' Dit verhaal werd doorverteld, circuleerde en won zo aan symbolische betekenis. Bovendien hadden bewoners ook zelf, vaak achteraf tot hun frustratie, bijgedragen aan de metaforische afbraak van de buurt. Dit werd bevestigd door een van de buurtwerkers die ik sprak: 'Je kent die mensen toch wel, in de Couperusbuurt? Ze hebben zelf de politiek en de corporatie heel veel argumenten voor sloop gegeven. Heel veel geklaagd. Klagen kunnen ze heel goed, in die wijk. Over woonomstandigheden. Over daar een drugspan, daar illegalen, daar niet goed. [...] Ze klagen steen en been en wisten niet dat ze hun eigen graf aan het graven waren.'

Het discours van stemloosheid onder tegenstanders van de sloop werd door Marian als volgt samengevat: 'Ik heb geen moment het gevoel gehad dat er ruimte was voor echte discussie. Je voelde gewoon dat alles al beslist was.' Die opmerking illustreert dat er in de ogen van de tegenstanders van de sloopplannen geen democratische ruimte was waar hun stem gehoord werd; er kwam geen representatieve link tot stand tussen de eisen en verlangens van mensen en 'de politiek'. Dat discours van stemloosheid vloeide over in een narratief dat gewone mensen bedonderd, bedrogen en verdrongen worden door een elite met een eigen agenda. De woede hierover en het gevoel geen stem te hebben en niet te worden gerepresenteerd evolueerde in de alledaagse constructie van een front tussen 'wij' en 'zij'

– het volk en de ander, gewone, respectabele mensen versus een politieke en institutionele elite, ‘het grote geld’ of ‘de grijze pakken’.

Scheefwoners en (post)migranten

Net als het politiek populistisch discours richtte het verdringingsdiscours in de Louis Couperusbuurt zich niet alleen op de politieke elite, maar soms ook op (post)migranten. Centraal in deze troep staat de vraag wie in een multi-etnische samenleving recht heeft op sociale voorzieningen, inclusief sociale woningbouw. De welvaartsstaat heeft, kortom, een grote symbolische betekenis in dit discours (zie Ceuppens 2006).

Toen Marian zich in maart 2009 realiseerde dat er plannen waren voor de sloop van de Couperusbuurt was ze bang dat haar hele leven overhoop werd gehaald. Zowel zij als Rick vertegenwoordigden een groep bewoners voor wie de sloop van de Couperusbuurt grote persoonlijke, financiële gevolgen zou hebben. Beiden bewoonden een goedkope sociale huurwoning, waarin ze respectievelijk 16 en 30 jaar geleden arriveerden, toen ze een nog veel lager inkomen hadden. Zowel Rick als Marian waren er ondertussen financieel op vooruit gegaan, maar bleven in hun goedkope woning wonen. Het percentage van hun inkomen dat ze aan huur besteedden was dus sterk gedaald.

Mensen als Rick en Marian worden in politieke debatten tot de categorie van ‘scheefwoners’ gerekend. Die scheefwoners, mensen met een relatief hoog inkomen in een sociale huurwoning, zijn ‘the number 1 target group for current policies’ (Uitermark 2011). Scheefwoners worden gezien als mensen die niet in sociale huurwoningen thuishoren en die moeten worden verleid of gedwongen een huis te zoeken op de markt. Het is belangrijk te benadrukken dat dit niet altijd vanzelfsprekend is geweest. In de jaren zeventig en tachtig was een andere opvatting over wonen en sociale woningbouw in Amsterdam dominant. Zoals Justus Uitermark stelt:

‘The history of Amsterdam’s housing politics after 1960 was a double development: grassroots mobilization brought the state under democratic control and the housing market was gradually brought under state control. The resident movement and emerging institutions helped to create a decommodified housing stock that universalized accessibility and maximized affordability [...]. These really were revolutionary developments: they gave the city to its people and they helped generate a vibrant creativity in spaces that had been freed from both the state and the market.’ (2011: 12-13)

Het idee van sociale woningbouw voor alle inkomensgroepen, waarin de distributie van woningen is losgekoppeld van inkomen (zie Uitermark 2011), kwam met de opkomst van een neoliberale denken over wonen onder druk te staan. De nieuwe consensus werd dat sociale woningbouw alleen beschikbaar zou moeten zijn voor mensen met een laag inkomen.

Niet voor Rick en Marian dus, die met hun relatief hoge inkomen in de ogen van beleidsmakers en corporatiemedewerkers al lang hadden moeten verhuizen. Maar Rick en Marian wilden helemaal niet verhuizen. Hun lage huur maakte het mogelijk dingen te doen die ze anders niet konden doen. Toen ik bij Marian op bezoek kwam zag ik, in de hal van haar woning, een enorme kaart van de wereld, met tientallen pinnetjes erin, die aangaven welke plekken ze bezocht had. Ze vertelde me: 'Op een gegeven moment kreeg ik een relatie, ben ik hier gaan samenwonen. Toen heb ik ook nog op het punt gestaan iets te kopen. Toen ging ik naar zo'n hypotheek kantoor. Op mijn salaris had ik dan een tophypotheek nodig. Die mevrouw die daar zat zei: 'U zit nu op een lage huur. De overgang zal wel zwaar worden.' Vijf- a zeshonderd gulden per maand meer. Dat was toen een enorm bedrag, een jaar of vijftien geleden. Toen dacht ik: maar ik wil auto kunnen blijven rijden; op vakantie kunnen gaan.'

Rick en zijn partner hadden buiten de stad een 'Japanse tuin' waar ze veel tijd doorbrachten in het weekend en de zomer. Als echte dierenvrienden doneerden ze bovendien aan de dierenbescherming en vergelijkbare organisaties – en dat wilden ze blijven doen. Ik vroeg Rick in een van onze gesprekken of hij zou overwegen een appartement te kopen, als de sloop door zou gaan. 'Nee, want dan moet ik mijn hele leven anders gaan indelen en dat ben ik gewoon niet van plan. [...] Wij hebben een boot, ik heb een grote speedboot waar ik heel veel mee weg ben. Om te varen, weet je wel. Dat zijn ook dingen wat geld kost. En ik kan dat allemaal doen omdat ik er genoeg mee neem dat ik kleiner woon. Ze hebben het wel over scheefwonen, maar ja, wat is scheefwonen? Ik zit hier op 32 vierkante meter bij mekaar. Wij betalen 240 euro per maand. Dat is een klein bedrag, dat geef ik wel toe. Maar wat heb ik er voor? 32 vierkante meter!'

Geconfronteerd met de sloopplannen, zagen zowel Rick als Marian dus de dreiging dat niet alleen hun woning, maar hun leefstijl 'gesloopt' zou worden. Beiden zouden gedwongen zijn een dure woning te zoeken op de oververhitte Amsterdamse woningmarkt. En dat betekende dat ze een groot deel van de zaken waaraan ze waarde hechtten zouden moeten opgeven. Dit versterkte bij beiden een gevoel van verdringing, zoals duidelijk werd uit Marians woorden: 'Mag ik ook wonen? Heb ik als alleenstaande ook nog rechten? Moet ik wijken voor al die gezinnen? Men is van mening dat ik hier niet hoor.. [...] Ik ben het er gewoon niet mee eens. Ik wil gewoon niet weg. Ik had best weg gekund als ik had gewild, maar ik heb geen zin om krom te liggen voor een grote en dure woning.'

Rick antwoordde, zoals we al zagen, op het verwijt dat hij 'scheef woont' met een alternatieve visie op wat scheefwonen is. Hij stelde: 'Je kunt dat wel scheefwonen noemen maar als ik ga kijken wat sommige mensen betalen die huursubsidie hebben... Die zitten op een woning van bijna 100 vierkante meter en die woning zou eigenlijk veel meer moeten kosten... Wel 800 of 900 euro als je het vergelijkt met wat ik heb. Die mensen krijgen huurtoeslag. Alles. Ja, dan denk ik: wat is dan scheefwonen? Hè? Mensen die prachtig wonen en wij die daarvoor betalen of ik? Ze betalen maar 300 euro. Dus ja, wat is dan scheefwonen?'

In Ricks commentaar op de notie scheefwonen zien we zijn ideeën over 'witheid', die we eerder in dit paper tegenkwamen, bovendien terugkomen. De figuur van de gewone, hardwerkende Nederlander wordt in Ricks verhaal geconstrueerd vis-

a-vis de allochtone ander. Het discours van verdringing, dat de gewone, hardwerkende Nederlander neerzet als het slachtoffer van verdringing door (post)migranten, werd door Rick ingevlochten in een persoonlijk verhaal, waarin opnieuw een gevoel van verdringing centraal stond. Hij vertelde me hoe hij jaren geleden, in een ander deel van Nieuw West, een winkel runde. In een 'witte buurt', die langzaam bevolkt werd door migranten. Toen zijn 'witte klanten' vervolgens wegtrokken ging zijn zaak failliet: allochtonen hadden in zijn ogen geen interesse in zijn producten. 'Nu word ik wéér weggedreven uit mijn woning. En waarom? Omdat er grotere woningen moeten komen. En waarom moeten er grotere woningen komen? Voor allochtonen! Want Hollandse mensen zijn max met z'n vieren. Dus ik word nu weer weggedreven.'

Deze benadering van de sloop- en vernieuwingsplannen in de wijk stond niet op zichzelf. De herstructurering in de wijk versterkte een onder de autochtone bewoners van Slotermeer breder levende, maar natuurlijk ook gecontesteerde, opvatting dat (post)migranten door een politieke elite werden voorgetrokken en autochtonen werden verdrongen. Voor Rick was het duidelijk: hij, als gewone Amsterdammer, moest wijken voor grote 'allochtone' gezinnen.

Rick: Kijk, ik snap het wel - mensen met grotere gezinnen moeten ook ergens wonen. Maar ja, sorry, daar heb ik weer andere ideeën over, maar dat is mijn persoonlijke....

PM: Wat zijn jouw ideeën daarover dan?

Rick: Gewoon zorgen dat ze minder kinderen krijgen. Waarom moeten ze vier vijf kinderen hebben? Ja. Kijk, ja, ik zeg het nogmaals: ze zijn hier toen naar Nederland gekomen als gastarbeider, ja - kijk en dat is op een gegeven moment heel gauw veranderd in allochtoon. Ja, weet je. Dus. Kijk ik vind het best als mensen geholpen moeten worden, maar niet uit economische belangen en dat is bij hun wel zo gebeurd. Kijk, de meeste problemen hebben wij met die mensen. [...] De wijk hier is voor het grootste deel witte mensen. Er wonen er wel een paar. Die hebben dus toentertijd zo'n woning gekregen, omdat ze alléén hiero kwamen. Maar nu laten ze hun vrouwtje komen uit het land van herkomst. En ja, dan komen er al snel kindjes, en ja dat zijn dan drie kindjes, ja, dáár is deze woning te klein voor. En dat zijn dus mensen die voor de sloop zijn, om dus weg te kunnen komen. [...]Kijk, zo is het. Het is de harde realiteit, het is de waarheid. En kijk, ik merk gewoon, als ik dat soort dingen zeg, ja, dat er tegen mij gezegd wordt: dat moet je niet zo zeggen. Maar het is wel de waarheid.

De strijd tegen sloop en voor het recht om in de wijk te blijven wonen werd kortom verbonden met de constructie van een front tussen autochtone Amsterdammers en (post)migranten. In dat vertoog verschijnt opnieuw het idee van de autochtone stemloosheid - de notie dat gewone mensen niet politiek gerepresenteerd worden, terwijl (post)migranten juist wel gehoord, begunstigd of bevoorrecht worden als het gaat om de distributie van woningen en de herverdeling van inkomen door middel van de huurtoeslag.

Conclusie

Een etnografische benadering van 'het' populisme maakt het mogelijk de analytische focus te richten op de alledaagse articulatie van populistische vertogen. Daarmee is niet gezegd dat de personages die ik in dit paper opvoer tot het electoraat van (rechts)populistische partijen gerekend kunnen worden. Dat is zeker niet altijd het geval. Het doel van dit paper is niet om een directe causale relatie tussen bepaalde lokale ervaringen en electorale populistische politiek aan te tonen. Ik hoop wel bij te dragen aan de analyse van het proces van populistische interpellatie, dus aan een beter begrip van de materiële en symbolische context waarin een diffuus sociaal onbehagen richting krijgt en gebundeld wordt, en een populistische representatie van de wereld optreedt en betekenis krijgt. Door te focussen op het alledaagse spreken van mensen over Sloterveer; over de voorgenomen sloop van de buurt; en over hun participatie in het plannen en bediscussiëren van de toekomst van hun wijk, heb ik een beeld kunnen geven van de manier waarop mensen via een populistisch verdringingsvertoog de dagelijkse werkelijkheid interpreteren. Het startpunt van zo'n analyse is een notie van populisme als een perspectief op de wereld, een interpretatief frame dat de samenleving voor mensen (her)kenbaar en bespreekbaar maakt en dat altijd bestaat naast en vaak in competitie met alternatieve interpretatieve frames (Brubaker 2005; Bauman 2000).

De etnografie in dit paper laat verder zien dat het populisme niet in een vacuüm opereert, maar dat populistische vertogen een basis hebben in werkelijke geleefde ervaringen (Hall 1983: 19). De strijd rond de sloop in Sloterveer bracht diffuse, voorheen onsamenvangende gevoelens van onbehagen, ressentiment en stemloosheid samen in een kristallisatiepunt van politieke onvrede. De voorgenomen sloop van Sloterveer opende de symbolische ruimte voor de articulatie van een discours van verdringing, waarin verschillende perspectieven, gevoelens en verhalen samengetrokken werden en een notie van gewone mensen tot stand kwam in (antagonistische) relatie met 'de elite' enerzijds en (soms) met (post)migranten anderzijds.

Het populisme bood voor mensen in Sloterveer die geconfronteerd werden met de sloop van hun wijk een vocabulaire en interpretatief frame om de lokale situatie in beeld te brengen, te begrijpen en te bespreken. Maar ik zou willen betogen dat de casus van de Louis Couperusbuurt in Sloterveer een bredere betekenis heeft voor de analyse van het Nederlands populisme. Zoals ik heb betoogd is de herstructurering van de Westelijke Tuinsteden, een van de grootste stedelijke vernieuwingsprojecten van Europa, exemplarisch en symbolisch voor een veel bredere transformatie: de overgang van een fordistische naar een postfordistische samenleving. Het modernistische Nieuw West was een materiële uitdrukking van het naoorlogs fordisme: van de optimistische, op de toekomst gerichte aspiraties van de wederopbouw; een maatschappijvorm die door Tony Judt recent wat nostalgisch is samengevat als 'the time of collective purpose' (Judt 2010). Aan die historische periode is met de opkomst van het neoliberalisme langzaam een einde gekomen (cf. Comaroff en Comaroff 2000; Harvey 1990; Muehlebach 2011). De ontwikkeling van Amsterdam is exemplarisch voor deze transformatie, zoals de

nadruk op Amsterdam als creatieve (hoofd)stad laat zien (Oudenampsen 2008; Peck 2011). In die ontwikkeling is Amsterdam Nieuw West – ooit het paradepaardje van de modernistische avant-garde – in toenemende mate neergezet als ‘niet van deze tijd’; een anachronisme. Bewoners van Nieuw West nemen die beeldvorming persoonlijk: bedoeld wordt, hoorde ik vaak, dat zij ‘niet meer van deze tijd zijn’.

De antropologe Andrea Muehlebach betoogt dat het fordisme niet slechts begrepen moet worden als een tijd die voorbij is, maar als een periode met een ‘affective afterlife’ (2011) – die dus van grote invloed is in het postfordistische heden. Wellicht moeten we de aantrekkingskracht van het Nederlands populisme in dat licht begrijpen: als een affectieve politieke reactie op de structurele transformatie van de Nederlandse samenleving in neoliberale richting. Een proces waarbij de structuren, ritmes, leefstijlen en vormen van ‘belonging’ die horen bij de periode van de verzuilde, fordistische welvaartsstaat in toenemende mate als anachronistisch gedefinieerd worden; als niet van deze tijd. Dat er in deze configuratie ruimte ontstaat voor populistische politiek lijkt onvermijdelijk. De uitdaging is om tegenover het uitsluitende populisme dat nu dominant is een democratische en progressieve populistische politiek te ontwikkelen.

Literatuur

- Althusser, L. (2008) *On ideology*. London en New York: Verso.
- Art, D. (2011) *Inside the radical right: The development of anti-immigrant parties in postwar Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Z. (2000) *Community. Seeking safety in an insecure world*. Cambridge and Malden: Polity.
- Berezin, M. (2009) *Illiberal politics in neoliberal times. Culture, security and populism in the new Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blom, A., B. Jansen en M. van der Heide (2004) *De typologie van de vroeg-naoorlogse woonwijken*. Zeist: Rijksdienst voor de monumentenzorg.
- Bourdieu, P. (1990) *The logic of practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. and L. Wacquant (1992) *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brubaker, R. (2005) *Ethnicity without groups*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Brunel L., P. Knoeff, H. Saaf, A. Paalvast (2008) Participatie bij de stedelijke vernieuwing in Amsterdam Sloterveer. Tussen politiek en marketing. Meerwaldt.nl. URL: http://www.meerwaldt.nl/downloads/20080825_EvaluatieVanParticipatie.pdf. (Geraadpleegd: 23 Mei, 2011).
- Buruma, I. (2006) *Murder in Amsterdam*. New York: Penguin Press.
- Ceuppens, Bambi (2006) Allochthons, colonizers and scroungers. Exclusionary populism in Belgium. *African Studies Review* 49 (2) 147-186.
- Comaroff, J. en J.L. Comaroff (2000) Millennial capitalism. First thoughts on a second coming. *Public Culture* 12 (2) 291-343.
- Duyvendak, J.W. (2011) *The politics of home. Belonging and nostalgia in Europe and the United States*. New York: Palgrave Macmillan.

- Emirbayer, M. (1997) Manifesto for a relational sociology. *American Journal of Sociology* 103 (2) 281-317.
- Feddes, Y. (2011) *De groene kracht. De transformatie van de Westelijke Tuinsteden*. Amsterdam: SUN Trancity.
- Geschiere, P. (2009a) *The perils of belonging. Autochthony, citizenship and exclusion in Africa and Europe*. Chicago: The University of Chicago Press
- Geschiere, P. (2009b) Autochtonie, cultuur en geschiedenis. Het glibberige pad van de identiteit. *De Gids* 8.
- Gramsci, A. (1997) (1971) *Rationalization of Production and Work. Selections from the Prison Notebooks*. New York: International.
- Hajer, M. (1989) Discours-coalities in politiek en beleid: de interpretatie van bestuurlijke heroriënteringen in de Amsterdamse gemeentepolitiek. *Beleidswetenschap* 3 (3) 242-63.
- Hall, Stuart (1983) The great moving right show. In: S. Hall en M. Jacks (red.). *The politics of Thatcherism*. Londen: Lawrence and Wishart.
- Hall, T. en P. Hubbard (red.) (1998). *The entrepreneurial city. Geographies of politics, regime and representation*. Chichester: John Wiley.
- Harvey, D. (1990) *The condition of postmodernity*. London: Blackwell Publishing.
- Harvey, D. (2008) The right to the city. *New Left Review* 53: 23 - 40.
- Hellinga, H. (1983) *Het Nieuwe Bouwen, Amsterdam 1920-1960*. Delft: University Press.
- Hellinga, H. (2005) *Orrust in park en stad. Stedelijke vernieuwing in de Amsterdamse Westelijke Tuinsteden*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Heijdra, T. (2010) *Amsterdam Nieuw West. De geschiedenis van de Westelijke Tuinsteden*. Amsterdam: Uitgeverij René de Milliano.
- Holmes, D. (2000) *Integral Europa. Fast-capitalism, multiculturalism, neofascism*. Princeton en Oxford: Princeton University Press.
- Holston, J. (1989) *The modernist city. An anthropological critique of Brasilia*. Chicago: University of Chicago Press.
- Judt, T. (2010) *Ill fares the land*. Penguin Press.
- Kennedy, J. (1995) *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig*. Amsterdam: Boom.
- Laclau, E. (2005) Populism. What's in a name? In: F. Panizza. *Populism and the mirror of democracy*. London en New York: Verso.
- Mepschen, P., J.W. Duyvendak en E.T. Tonkens. 'Sexual politics, Orientalism and multicultural citizenship in the Netherlands. *Sociology* 44 (5): 962-79.
- Muehlebach, A. (2011) On affective labor in post-Fordist Italy. *Cultural Anthropology* 26 (1): 59-82.
- Nio, I., A. Reijndorp en W. Veldhuis (2009) *Atlas Westelijke Tuinsteden. De geplande en de geleefde stad*. Amsterdam: SUN - Trancity.
- Oudenampsen, M. (2008) Back to the future of the creative city. *Variant* 31: 16-19
- Oudenampsen, M. (2010a) Amsterdam Noord. Van sociale naar ruimtelijke maakbaarheid. In: *Justitiële Verkenningen* 5 (10): 27 - 40.
- Oudenampsen, M. (2010b) Retracing the Garden City. *Flexmens.org*. URL: http://flexmens.org/drupal/?q=Retracing_the_Garden_City. (Consulted: 28 May, 2011)
- Oudenampsen, M. (2010c) Political populism. Speaking to the imagination. *Open. Cahier on art and the public domain* 20: 6-20.
- Panizza, F. (2005) *Populism and the mirror of democracy*. London and New York: Verso.
- Peck, J. (2011) Recreative City: Amsterdam, Vehicular Ideas and the Adaptive Spaces of Creativity Policy. *International Journal of Urban and Regional Research*. Published Online.

- Prins, B. (2002) The nerve to break taboos. New realism in the Dutch discourse on multiculturalism. *Journal of International Migration and Integration* 3 (3-4):363-379.
- Sassen, S. (1991) *The global city*. Princeton: Princeton University Press.
- Scheffer, P. (2006) *Terug naar de tuinstad. Binnen en buiten de ringweg van Amsterdam*. (Inaugural lecture). Amsterdam: University of Amsterdam.
- Schinkel, W. (2007) *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement.
- Sennett, R. (2006) *The culture of the new capitalism*. New Haven: Yale University Press.
- Slater T., W. Curran and L. Lees (2004) Gentrification research: new directions and critical scholarship. *Environment and Planning A* (36): 1141-1150.
- Stengs, I. (2009) Dutch Mourning Politics. The Theo van Gogh Memorial Space. In: *Quotidian. Journal for the Study of Everyday Life*. 1 (1).
- Storm, S. en R. Naastepad (2003) The Dutch distress. *New Left Review* 20: 131-51.
- Swyngedouw, E. (1996) Reconstructing citizenship, the re-scaling of the state and the new authoritarianism. *Urban Studies* 33(8) 1499-1520.
- Tonkens, E. (1999) *Het zelfontplooiingsregime. De actualiteit van Dennendal en de jaren zestig*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Uitermark, J. (2003) 'Social mixing' and the management of disadvantaged neighbourhoods. The Dutch policy of urban restructuring revisited. *Urban Studies* 40 (3): 531-549.
- Uitermark, J., J.W. Duyvendak en R. Kleinhans (2007) 'Gentrification as a governmental strategy. Social control and social cohesion in Hoogvliet, Rotterdam'. *Environment and Planning A* 39: 125-141.
- Uitermark, J. (2011) An actually existing just city? The fight for the right to the city in Amsterdam. In: Brenner, N., P. Marcuse and M. Mayer (eds) *Cities for People, Not for Profit: Theory/Practice*. Oxford: Blackwell.
- Van Reybrouck, D. (2008) *Pleidooi voor populisme*. Amsterdam en Antwerpen: Querido.
- Van Rossem, V. (2008) The Van Eesteren Museum. A Protected Fragment of Amsterdam's Geuzenveld-Slotermeer Postwar District. In: *Documomo* 39. September 2008.
- Van Rossem, V. (2010). *Stedenschennis*. (Inaugural lecture). Amsterdam: University of Amsterdam.
- Verkaaik, O. (2009) *Ritueel burgerschap. Een essay over nationalisme en secularisme in Nederland*. Amsterdam: Aksant.
- Verkaaik, O. (2010) The cachet dilemma. Ritual and agency in new Dutch nationalism. *American Ethnologist* 37 (1): 69-82.
- Williams, R. (1973) *The Country and the City*. New York: Oxford University Press.
- Wolf, E. R. (1997) *Europe and the people without history*. California: University of California Press.
- Yanow, D. en Y. Van der Haar (2011) People out of place. Allochthony and autochthony in Netherlands identity discourse – metaphors and categories in action. Forthcoming in *Journal of International Relations and Development*.